

УДК 930.1:94(477):335.292.5

*О. В. Марущенко***СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ РАДЯНСЬКОГО
ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ У 1941–1944 рр.:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна**Марущенко Олександр Володимирович**, к. і. н., доц., завідувач кафедри історіографії і джерелознавства, e-mail: clio.pu@gmail.com*АНОТАЦІЯ*

В статті аналізуються основні тенденції та особливості дослідження сучасною вітчизняною історіографією окремих аспектів радянського партизанського руху в Україні у 1941–1944 рр., що став органічною і невід’ємною частиною Другої світової війни і перетворився на фактор оперативно-стратегічного значення.

Охарактеризовані сучасний стан документально-джерельної бази вивчення проблеми й активізація дослідницьких зусиль українських істориків у даній тематичній ніші, зумовлені, зокрема, відзначенням 70-річчя з часу вигнання німецьких окупантів з території України і закінченням Другої світової війни. Розкривається внесок українських істориків у відтворення реальних масштабів народного спротиву нацистським окупантам в Україні, збройно-диверсійної боротьби в тилу німецьких загарбників у роки війни, їх сильних та слабких сторін.

Звертається увага на недостатньо з’ясовані аспекти теми і «тіньові» моменти радянського партизанського руху, що стосуються його взаємин з організаціями українського національно-визвольного руху, внутрішніх конфліктів у партизанському середовищі, невикористаних можливостей для організації партизанського руху на окупованій території України, недооцінки вищим радянським військово-політичним керівництвом ролі і місця України та її стратегічного значення для організації збройно-диверсійної боротьби в тилу німецьких військ.

Окреслена низка замовчуваних або недосліджених проблем і недоліків радянського партизанського руху, пов’язаних з наявними статистичними даними про чисельність його учасників в Україні, масштаби і результати бойової діяльності «народних месників», власні втрати партизанів, їх непрості взаємини з місцевим населенням.

Охарактеризовані сучасні концептуально-методологічні підходи до вивчення проблеми, пов’язані з впровадженням антропоцентричного, гуманістичного, україноцентричного підходів, перегляд

дом радянських ідеологем про «всенародну боротьбу в тилу ворога» і «авангардну роль комуністів», які не підтверджуються ані з демографічного, ані з соціального боків.

Підкреслена важливість подальших досліджень теми для створення нової і повноцінної української історіографії Другої світової війни, яка би відповідала запитам і вимогам сучасного українського суспільства та інтелектуальним викликам ХХІ століття.

Ключові слова: Друга світова війна; радянський партизанський рух; історіографія; нацистський окупаційний режим.

А. В. Марущенко

**СОВРЕМЕННАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ
СОВЕТСКОГО ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В УКРАИНЕ
В 1941–1944 гг.: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ
ИССЛЕДОВАНИЙ**

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет
имени Василия Стефаника»,
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина

Марущенко Александр Владимирович, к. и. н., доц., заведующий кафедрой историографии и источниковедения, e-mail: clio.pu@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются основные тенденции и особенности исследования современной отечественной историографией отдельных аспектов советского партизанского движения в Украине в 1941–1944 гг., ставшего органичной и неотъемлемой частью Второй мировой войны и превратившегося в фактор оперативно-стратегического значения.

Охарактеризованы современное состояние документально-источниковой базы изучения проблемы и активизация исследовательских усилий украинских историков в данной тематической нише, обусловленные, в частности, 70-летием со времени изгнания немецких оккупантов с территории Украины и окончания Второй мировой войны.

Раскрывается вклад украинских историков в воссоздание реальных масштабов народного сопротивления нацистским оккупантам в Украине, вооруженно-диверсионной борьбы в тылу немецких захватчиков в годы войны, их сильных и слабых сторон.

Обращается внимание на недостаточно изученные аспекты темы и «теневые» моменты советского партизанского движения, касающиеся его отношений с организациями украинского националь-

но-освободительного движения, внутренних конфликтов в партизанской среде, неиспользованных возможностей для организации партизанского движения на оккупированной территории Украины, недооценки высшим советским военно-политическим руководством роли и места Украины и её стратегического значения для организации диверсионно-вооружённой борьбы в тылу немецких войск.

Отмечен ряд замалчиваемых или неисследованных проблем и недостатков советского партизанского движения, связанных с имеющимися статистическими данными о численности его участников в Украине, масштабах боевой деятельности «народных мстителей», собственных потерях партизан, их непростых взаимоотношениях с местным населением.

Охарактеризованы современные концептуально-методологические подходы к изучению проблемы, связанные с внедрением антропоцентрического, гуманистического, украиноцентрического подходов, пересмотром советских идеологем, «о всенародной борьбе в тылу врага» и «авангардной роли коммунистов», которые не подтверждаются ни с демографической, ни с социальной сторон.

Подчеркнута важность дальнейших исследований темы для создания новой и полноценной украинской историографии Второй мировой войны, отвечающей требованиям и запросам современного украинского общества и интеллектуальным вызовам XXI века.

Ключевые слова: Вторая мировая война; советское партизанское движение; историография; нацистский оккупационный режим.

O. V. Marushchenko

CURRENT NATIONAL HISTORIOGRAPHY OF SOVIET PARTISAN MOVEMENT IN UKRAINE IN 1941—1944: RESEARCH CHALLENGES AND PROSPECTS

State Institution of High Education

«Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»,
57 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

Marushchenko Oleksandr Volodymyrovych, PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of Historiography and Source Studies, e-mail: clio.pu@gmail.com

ABSTRACT

The author analyzes some trends and features of modern national historiography research aspects of the Soviet partisan movement during the Nazi occupation of Ukraine in 1941—1944, that is now an integral and inalienable part of World War II and have become a factor of operational and strategic significance.

The increase in documentary study of the problem and the activation of Ukrainian historians' research efforts in this sphere due to the 70th anniversary since the end of World War II are characterized.

The contribution of Ukrainian historians in recreation of the true extent of people's resistance to the Nazi invaders in Ukraine, armed and sabotage struggle in the German rear during the War, is revealed, as well as strengths and weaknesses of these studies.

Attention is focused on poorly studied aspects and white spots of Soviet partisan movement regarding the relationship with organizations of Ukrainian liberation movement, internal conflicts in the partisan environment, unimproved opportunities for organization of the partisan movement in the occupied territories of Ukraine, underestimation of strategic importance of Ukraine for the organization of sabotage and armed struggle in the German rear by the highest Soviet military and political leaders.

The author also notes a number of hushed up or undiscovered problems and drawbacks of the Soviet partisan movement associated with available statistics on the number of participants of the movement in Ukraine, the scale and results of the fighting of «people's avengers», partisans' losses and their difficult relations with local people.

A characteristic is given to the modern conceptual and methodological approaches to the study of the problems associated with the introduction of anthropocentric, humanist, and Ukraine-centered approaches, revision of Soviet ideology of «national struggle in the enemy's rear» and «the avant-garde role of the communists», which is verified neither by demographic nor by social data.

The importance of further research in this area is emphasized for the sake of new and full Ukrainian historiography of World War II that would meet modern needs and requirements of the Ukrainian society and different intellectual challenges of the 21st century.

Key words: *World War II; Soviet partisan movement; historiography; Nazi occupation regime.*

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку вітчизняної історіографії Другої світової війни є посилення уваги українських науковців до різноманітних аспектів історії радянського партизанського руху в Україні у 1941–1944 рр. Воно зумовлене потребою у деідеологізації та деміфологізації цієї проблеми, що мали місце в попередній історіографічний період, а також необхідністю ліквідації численних «білих плям» і реконструкції з позицій наукової об'єктивності та історичної правди складного і драматичного шляху розвитку радянського руху Опору, що нині, через 70 років після закінчення Другої світової війни, залишається актуальним дослідницьким завданням.

За останні понад два десятиріччя в Україні сформувалася плідна історіографічна традиція вивчення вказаної теми, репрезентована численними науковими розвідками О. Гогуна [1], А. Кентія і В. Лозицького [2; 3], М. Ковалю [4], В. Кучера [5], О. Лисенка [6], І. Патриляка і М. Боровика [7; 8], М. Слободянюка [9], А. Чайковського [10] та інших науковців. Вони зробили великий внесок у розкриття різноманітних аспектів історії радянського партизанського руху, у наукове, концептуально-методологічне, історіософське, джерелознавчо-історіографічне і фактологічне осмислення і узагальнення цієї теми.

Сучасна вітчизняна історіографія проблеми збагатилася низкою вартісних науково-довідкових [11] і археографічних видань [12; 13], що зосереджені на висвітленні маловивчених сторінок радянського партизанського руху, вводять до наукового обігу значну кількість невідомих матеріалів, які сприятимуть формуванню не спотвореної, а реалістичної історії цього явища з урахуванням, зокрема, його «тіньових» моментів, взаємин з організаціями українського національно-визвольного руху, внутрішніх конфліктів у партизанському середовищі тощо. В цьому зв'язку особливий інтерес викликає унікальна, без купюр і скорочень, публікація щоденників і особистих записів командирів радянських партизанських загонів і з'єднань С. Ковпака, С. Руднева, М. Попудренка, М. Наумова, М. Шукієва, Г. Балицького [14], в яких містяться цікаві, часто шокуючі відомості про внутрішнє життя партизанських формувань, позастатутні відносини в їхньому середовищі, неглянцева характеристика багатьох відомих партизанських командирів, що помітно відрізняються від того, що говорилося і писалося про це в радянську добу.

Метою даної статті є підведення певних історіографічних підсумків вивчення в сучасній Україні радянського партизанського руху в роки нацистської окупації, визначення основних тенденцій і особливостей вітчизняної історіографії досліджуваної проблеми на нинішньому етапі її розвитку та перспектив подальшого наукового пошуку, а також окреслення низки найважливіших питань, що потребують свого дослідження у майбутньому.

В працях українських авторів на обширному джерельному і статистичному матеріалі відтворені реальні масштаби народ-

ного спротиву нацистським окупантам на території України, об'єктивно осмислюються збройна боротьба в тилу німецьких загарбників у роки війни, її сильні і слабкі сторони.

Оцінюючи значення радянського партизанського руху у 1941–1944 рр., вітчизняні автори на величезному фактичному матеріалі доводять, що він був органічною і невід'ємною частиною німецько-радянської війни, перетворився на фактор оперативно-стратегічного значення і важливий чинник дезорганізації тилу німецького Вермахту на Східному фронті та розгрому і вигнання гітлерівських окупантів з української землі [3, с. 512–541].

Відзначаючи важливу роль партизанського руху в перебігу подій Другої світової війни, українські автори говорять про невикористані можливості для організації партизанського руху на тимчасово окупованій території України та його впливу на хід бойових дій на фронті, недооцінку вищим радянським військово-політичним керівництвом ролі і місця України, її стратегічного значення у загальному плані розгортання збройної боротьби в тилу німецьких військ. Вони піддають критиці діяльність вищих органів влади СРСР і УРСР щодо підготовки та здійснення партизанської боротьби в Україні, організації використання партизанських сил, їх недостатнього матеріально-технічного забезпечення [2, с. 397–398].

Причини цих явищ допомагають зрозуміти змістовні висновки І. Патриляка і М. Боровика про те, що вище радянське керівництво було доволі скептично налаштоване щодо перспектив розвитку партизанського руху в Україні, дотримуючись уявлень про «зраду» українцями радянської влади та їх загальну нелояльність до комуністичного режиму [8, с. 273]. Інші дослідники, А. Кентій і В. Лозицький, припускають наявність у Кремля побоювань того, щоб перекинуті українським партизанам зброя та інше спорядження не потрапили до рук противників радянської влади, що повстанський дух, будучи притаманним свідомості значної частини українського населення, міг за певних умов штовхнути його на боротьбу з тоталітарним режимом [2, с. 398].

Вищенаведені та інші міркування зумовили авторитетні висновки українських дослідників про те, що радянський партизанський рух на окупованій території України не став

самостійним і самодостатнім чинником для подолання німецьких збройних сил, відіграючи допоміжну, другорядну роль в контексті бойових дій Червоної армії на фронтах німецько-радянської війни. Про недостатнє використання радянською стороною фактора партизанської війни переконливо свідчать наведені А. Кентієм і В. Лозицьким дані про те, що активну боротьбу з нацистськими окупантами в Україні вели не більше 10 % взятих на облік учасників партизанського руху, тобто близько 50 тис. осіб [3, с. 531, 538].

З нових, антропоцентричних, гуманістичних, україноцентричних методологічних позицій осмислюючи події 70-річної давнини в Україні, сучасні вітчизняні історики переглянули і відкинули радянську ідеологему про «всенародну боротьбу в тилу ворога», відзначили, що не витримала перевірки науковою експертизою центральна теза радянської історіографії про «всенародний характер партизанського руху в Україні», яка не підтверджується ані з демографічного, ані з соціального боків. Стало очевидним і те, що радянські історики відповідно до настанов директивних органів у гіпертрофованому вигляді подавали роль комуністичної партії в організації та керівництві підпільним і партизанським рухом, надмірно героїзували і романтизували його учасників, уникали, з огляду на політико-ідеологічні обставини, критичного осмислення збройної боротьби партизанів, особливо того, що стосувалося партійного керівництва, його окремих представників, діяльності вищих партійних органів [2, с. 7–8; 4, с. 270–271; 6, с. 16].

Відома теза радянської історіографії про «авангардну роль комуністів у всенародній боротьбі на окупованій території» нині спростувалася, коли стало відомо, наприклад, що майже чверть колишніх членів КП(б)У — 142 134 особи — не лише залишилися на окупованій території, але й у своїй більшості — 113 890 — спокійно перебули німецьку окупацію. Лише в пролетарському Ворошиловграді станом на 15 жовтня 1943 р. легально, після реєстрації в гестапо, мешкало 750 колишніх комуністів і 350 комсомольців [15, с. 234].

В сучасній українській історіографії здійснюються результативні спроби об'єктивного і неупередженого вивчення низки інших проблем і недоліків радянського партизанського руху, які донедавна замовчувалися або не досліджувалися. Свідченням

цього стали аргументовані висновки про слабкість червоного руху Опору на початку німецько-радянської війни, зумовлену, серед іншого, його вузькою соціальною базою і поширеним в суспільстві незадоволенням передвоєнною внутрішньою і зовнішньою політикою сталінського репресивного режиму, а також особливостями радянської військово-політичної доктрини з її недооцінкою партизанського руху й очікуваннями розгрому агресора у випадку його нападу на СРСР «малою кров'ю, з мінімальними втратами сил і засобів і на його власній території» [9, с. 550; 15, с. 130].

Важливого значення для деміфологізації радянського партизанського руху, визначення його реальної природи і змісту, організаційних форм набуває погляд на радянські партизанські загони не як на повстанські формування, а як на диверсійні підрозділи, діяльність яких зумовлювалася не позицією й інтересами населення, а наказами центрального керівництва і які керувалися і постачалися з-за лінії фронту, створювалися з ініціативи силових структур радянської держави і цілком підпорядковувалися центральному командуванню [8, с. 219–220; 15, с. 134].

В сучасній українській історіографії висловлені сумніви стосовно наявних статистичних даних про численність учасників партизанського руху в Україні, окремих результатів бойової діяльності «народних месників», що знайшли відображення в документах партизанського руху і введені до наукового обігу, зокрема про кількість вбитих і поранених вояків противника, знищеної партизанами німецької бронетехніки, про власні втрати партизанів тощо. При дослідженні результатів діяльності радянського партизанського руху цінними є зауваження П. Брицького [16, с. 61], О. Гогуна і А. Кентія [13, с. 65–75], М. Коваля [17, с. 7–8], С. Макарчука [18, с. 12–22], М. Слободянюка [9, с. 561] стосовно радянської системи приписок при підготовці історичних документів, цілеспрямованого насичення джерел та історіографії урізаною правдою і відвертою дезінформацією, ретельної селекції всіх збірників документів та неодноразового просіювання архівних фондів для усунення негативної інформації, перебільшення даних радянських дослідників про втрати окупантів від дій комуністичних партизанів та підпілля [9, с. 542–546]. У цьому контексті не викликає

сумнівів і заперечень важливий висновок М. Слободянюка про необхідність критичного ставлення до звітів партизанських ватажків, документів Українського штабу партизанського руху і партійних органів, до наведеної ними статистики (кількість загонів, їх учасників, розміри заподіяних окупантам втрат і збитків тощо) як до приблизних і таких, що віддзеркалюють певні явища і загальні тенденції, а не цілком достовірні факти [9].

Як приклад сумнівних даних можна навести інформацію УШПР про втрати живої сили противника від дій партизанів, згідно з якою було вбито і поранено 468682 гітлерівців, їхніх союзників і посібників, що, на думку колективу укладачів одного з документальних видань про партизанський рух в Україні, є перебільшенням в 10–15 разів. Це стосується і відомостей про кількість учасників радянського партизанського руху в Україні, що становила не 501 тис. осіб, як офіційно стверджувалося у 1970-х рр., а 200–220 тис. партизанів [14, с. 10, 11].

Новою темою сучасних військово-історичних досліджень став всебічний аналіз українськими істориками конфронтаційних взаємин радянських партизанів і учасників українського національно-визвольного, повстанського руху, наукові висновки українських авторів про їхні кардинально відмінні стратегічні цілі й ідеологічні засади, що зумовило попри короткотермінові домовленості про нейтралітет і збіг окремих тактичних завдань масштабну партизанську війну між ними в роки нацистської окупації України й нездатність знайти порозуміння в можливій спільній боротьбі проти німців. Адже оунівці прагнули створити незалежну українську державу, тоді як червоні партизани боролися проти німців і націоналістів за відновлення радянської влади на території СРСР, у якому Україна була б лише адміністративно-територіальним утворенням [7, с. 438, 457].

До чинників, що живили вороже ставлення керівництва українського повстанського підпілля до радянського партизанського руху, вітчизняними фахівцями також віднесені радянські провокації німців на репресії проти українського населення, вбивства національно свідомої інтелігенції і селян, поширення комуністичної пропаганди, пограбування мирного населення, перешкоди у розгортанні українського визвольного руху [7, с. 439].

У вітчизняній літературі відзначено, що радянські партизани у боротьбі з українським повстанським рухом вдавалися до контактів і взаємодії з польськими партизанами, підпорядкованими Лондонському еміграційному уряду, а українські повстанці у протистоянні з комуністами взаємодіяли з німецькою жандармерією [7, с. 454]. Ці висновки допоможуть краще зрозуміти причини і перебіг сумнозвісної Волинської трагедії 1943–1944 рр., яка стала кульмінаційною подією взаємних українсько-польських збройних конфліктів у ХХ ст.

Серед актуальних проблем історії радянського партизанського руху, що потребують свого подальшого дослідження, слід, зокрема, виділити сталінські репресії проти спеціально підготовлених до ведення партизанської війни кадрів, їх масштаби та вплив на дієвість і боєздатність радянського руху Опору. Важливим, лише окресленим в низці публікацій питанням залишається дослідження ролі радянського партизанського командування у провокуванні репресій окупантів проти цивільного населення України для розпалювання їхньої ненависті до німецьких загарбників. Адже втрати серед цивільного населення ніколи не були стримуючим чинником для діяльності радянських партизанів та їх командирів, а відтак моральна оцінка партизанських акцій залишається актуальною проблемою [8, с. 296].

«Білою плямою» української історіографії є діяльність створених німецькими спецслужбами фіктивних партизанських загонів і підпільних організацій як ефективного і провокативного методу боротьби з радянським рухом Опору. Потребує свого конкретного, детального і фактологічного дослідження діяльність нелегального ЦК КП(б)У, утворення якого спрощувало реалізацію ухвалених рішень, сприяло встановленню тісніших ділових контактів між вищим партійним керівництвом та партизанськими ватажками і партійними працівниками в німецькому тилу, посилювало контроль за діями останніх [8, с. 261].

Увага вітчизняних істориків має бути прикута і до фактів партизанського терору та його регіональних особливостей, виконання радянськими партизанами каральних функцій, до «тіньових» сторін діяльності партизанських загонів, пов'язаних з їхніми «господарськими операціями», ревізіціями, проявами мародерства стосовно мирного населення, свавіллям і бруталь-

ністю партизанських ватажків, слабкістю дисципліни, низьким моральним станом і рівнем окремих учасників партизанського руху, недооцінкою політико-виховної роботи в партизанських формуваннях [13; 14].

Таким чином, історіографічний аналіз численного доробку українських авторів переконує, що за останні роки вони помітно активізували вивчення історії радянського партизанського руху в роки війни, запропонували нові методологічні підходи й оригінальні концептуальні висновки, оновили тематику і проблематику наукових праць, почали досліджувати «тіньові» проблеми радянського руху Опору, визначили перспективи майбутнього наукового пошуку.

В основі даного процесу постали «архівна революція» і суттєве розширення джерельної бази вивчення діяльності радянських партизанів, більша доступність для істориків невідомих архівних матеріалів, зокрема, щоденників і спогадів партизанських командирів, введення до наукового обігу нових масивів документальних джерел, насамперед матеріалів і свідчень історії повсякденності, соціальної та усної історії тощо. Це дозволило суттєво переосмислити і переглянути традиційні донедавна уявлення та ідеологеми про характер і масштаби радянського партизанського руху, результати його бойової діяльності, кількісний склад його учасників, а також відмовитися від гіперболізації ролі комуністичної партії в організації та керівництві партизанським рухом, героїзації та романтизації його учасників і руху загалом, більш критично і реалістично осмислити збройно-диверсійну боротьбу партизанських загонів і з'єднань, діяльність партійних органів і партизанських штабів та їх окремих представників.

Сподіваємось, що подальше вивчення актуальних проблем радянського партизанського руху сприятиме диверсифікації сучасних військово-історичних досліджень, створенню комплексних, узагальнюючих праць з історії радянського партизанського руху в Україні, формуванню оновленої і повноцінної вітчизняної історіографії Другої світової війни, яка би відповідала запитам і вимогам сучасного українського суспільства та інтелектуальним викликам ХХІ століття.

Література та джерела

1. Гогун О. Сталінські командос. Українські партизанські формування 1941–1944 / О. Гогун. — К.: Наш формат, 2014. — 496 с.
2. Кентій А., Лозицький В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу Вермахту в Україні (1941–1944) / А. Кентій, В. Лозицький. — К.: Генеза, 2005. — 408 с.
3. Кентій А., Лозицький В. Боротьба в тилу нацистських окупантів в Україні: радянські партизани у 1941–1944 рр. / А. Кентій, В. Лозицький // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Книга перша. — К.: Наукова думка, 2011. — С. 512–541.
4. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. — 336 с.
5. Кучер В. Радянські партизани / В. Кучер // Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. — К.: Генеза, 2003. — Т. 4. — С. 371–412.
6. Лисенко О. Деякі методологічні проблеми дослідження історії Другої світової війни / О. Лисенко // Сторінки воєнної історії України. — К., 2009. — Вип. 12. — С. 7–18.
7. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / І. К. Патриляк. — Львів: Часопис, 2012. — 592 с.
8. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. — 590 с.
9. Слободянюк М. Радянське антифашистське підпілля / М. Слободянюк // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Книга перша — К.: Наукова думка, 2011. — С. 542–546.
10. Чайковський А. С. Невідома війна. Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима істориків / А. С. Чайковський. — К.: Україна, 1994. — 255 с.
11. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2001. — 319 с.
12. Від Полісся до Карпат. Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень–вересень 1943 р.): очима учасників, мовою документів. — К.: Парламентське вид-во, 2005. — 304 с.
13. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы. — К.: Украинский издательский союз, 2011. — 430 с.
14. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944. — М.: Центрполиграф, 2010. — 670 с.

15. Україна у Великій війні 1939–1945. — К.: Емма, 2014. — 264 с.
16. Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) / П. П. Брицький. — Чернівці, 1995. — 114 с.
17. Коваль М. В. Друга світова і Велика Вітчизняна війни та сьогоднішня. Роздуми історика / М. В. Коваль // Український історичний журнал. — 1995. — № 3. — С. 3–22.
18. Макарчук С. С. Документальні публікації в Україні з історії другої світової війни: Автореф. дис. ... канд. іст.наук / С. С. Макарчук. — К, 1994. — 23 с.

REFERENCES

1. HOHUN, O. (2014) *Stalins'ki komandos. Ukrayins'ki partyzans'ki formuvannya 1941–1944 — Stalin Commandos. Ukrainian Partisan Formation of 1941–1944*. Kyiv: Our Format. (in Ukrainian).
2. KENTIIY, A. LOZYTS'KYY, V. (2005) *Viyna bez poshchady i myloserdya: Partyzans'kyi front u tylu vermakhtu v Ukrayini (1941–1944)*. — *The War without Ruth and Mercy: Partisan Front in the Rear of the Wehrmacht in Ukraine (1941–1944)*. Kyiv: Geneza. (in Ukrainian).
3. KENTIIY, A. LOZYTS'KYY, V. (2011) *Borot'ba v tylu natsyst-s'kykh okupantiv v Ukrayini: radyans'ki partyzany u 1941–1944 rr, Ukraine in World War II: The View from 21st century*. pp. 512–541. (in Ukrainian).
4. KOVAL', M. V. (1999) *Ukrayina v Druhiiy svitoviy i Velykiy Vitchyznyaniy viynakh (1939–1945 rr.)*. — *Ukraine in World War II and The Great Patriotic War (1939–1944)*. Kyiv: «Alternatives» Publishing House. (in Ukrainian).
5. KUCHER, V. (2003) *Radyans'ki partyzany — Soviet partisans. Political History of Ukraine. 20th century*. In 6 volumes. Vol. 4. Kyiv: Geneza. pp. 371–412. (in Ukrainian).
6. LYSENKO, O. (2009) *Deyaki metodolohichni problemy doslidzhennya istoriyi Druhoyi svitovoyi viyny — Some Methodological Problems of World War II History Investigation. Pages of Ukrainian War History*. Edt. 12. Kyiv. pp. 7–18. (in Ukrainian).
7. PATRYLYAK, I. K. (2012) *«Vstan' i borys'! Slukhay i vir...»: ukrayins'ke natsionalistychne pidpillya ta povstans'kyi rukh (1939–1960 rr.)*. — *«Rise and Fight! Listen and Believe...»: Ukrainian Nationalist Underground and Insurgent Movement (1939–1960)*. Lviv: Chasopys. (in Ukrainian).
8. PATRYLYAK, I. K. & BOROVIK M. A. (2010) *Ukrayina v roky Druhoyi svitovoyi viyny: sprobа novoho kontseptual'noho pohlyadu*. — *Ukraine during the Years of World War II: a New Conceptual Point of View*. Nizhyn: Lysenko M. M. Publisher. (in Ukrainian).
9. SLOBODYANYUK, M. (2011) *Radyans'ke antyfasyst-s'ke pidpillya — Soviet Anti-fascist Underground*. In: *Ukraine in World War II: The View from the 21st century. Historical Essays*. Kyiv: Scientific Thought. pp. 542–546. (in Ukrainian).

10. CHAYKOV'S'KYI, A. S. (1994) *Nevidoma viyna. Partyzans'kyy rukh v Ukrayini 1941–1944 rr. movoyu dokumentiv, ochyma istoriykiv — Unknown History. The Partizan Movement in Ukraine of 1941–1944 by the Language of Documents and through the Eyes of Historians*. Kyiv: Ukraine. (in Ukrainian).
11. LOZYC'KYI, V. S. et al. (eds.) (2001) *Ukrayina partyzans'ka. Partyzans'ki formuvannya ta orhany kerivnytstva nymy (1941–1945 rr.) — Ukrainian Partisan War. Partisan Formations and Management Bodies (1941–1944): a Scientific and Referential Edition*. Kyiv: Parliament Publishing House. (in Ukrainian).
12. KENTIJ, A. V. & LOZYC'KYI, V. S. (eds.) (2005) *Vid Polissya do Karpat. Karpat's'kyy reydz Sums'koho partyzans'koho z'yednannya pid komanduvanniam S. A. Kovpaka (cherven'-veresen' 1943 r.): ochyma uchashnykiv, movoyu dokumentiv — From Polissia to the Carpathians. The Carpathian Raid of Sumy Partisan Unit under the command of S. A. Kovpak (June-September, 1943): through the Eyes of Participants, by the language of documents*. Kyiv: Parliament Publishing House. (in Ukrainian).
13. HOHUN, A. & KENTIJ, A. (eds.) (2011) «... Sozdavat' nevnosymye uslovyia dlya vraga y vsekh eho posobnykov...» — «... To Create Unbearable Conditions for the Enemy and All His Abettors ...». *Krasnye partyzany Ukrainy, 1941–1944: malozuchennyye stranytsy ystoryy. Dokumenty y materyaly — Red Partisans of Ukraine, 1941–1944: Insufficiently Known Pages of History. Documents and Materials*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union. (in Ukrainian).
14. BAZHAN, O. V. et al. (eds.) (2010) *Partyzanskaya voyna na Ukrayne. Dnevnyky komandirov partyzanskykh otryadov y soedynenyy. 1941–1944 — The partisan War in Ukraine. Diaries of Partisan Unions Commanders. 1941–1944*. Moscow: Centrpolypgraph Publishing House Ltd. (in Russian).
15. HERASYMENKO, L. & RASEVYCH, V. (eds.) (2014) *Ukrayina u Velykiy viyni 1939–1945 — Ukraine in World War II 1939–1945*. Kyiv: Emma. (in Ukrainian).
16. BRYTS'KYI, P. P. (1995) *Ukrayina u druhiy svitoviy viyni (1939–1945 rr.) — Ukraine in World War II (1939–1945)*. Chernivtsi. (in Ukrainian).
17. KOVAL', M. V. (1995) *Druha svitova i Velyka Vitchyznyana viyny ta s'ohodennya. Rozdumy istoryka — World War II, The Great Patriotic War and nowadays. Reflections of a Historian. Ukrainian Historical Magazine. 3. pp. 3–22. (in Ukrainian)*.
18. MAKARCHUK, S. S. (1994) *Dokumental'ni publikatsiyi v Ukrayini z istoriyi druhoyi svitovoyi viyny — Documental Publications in Ukraine from the History of World War II. The Abstract of Historical Sciences PhD Thesis*. Kyiv. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 12 січня 2015 р.